

17. sajandi usuline situatsioon Vene-Rootsi piirialal

Adrian Selin

Teesid

Artiklis kasutatakse andmeid alates esimesest teatest Novgorodi loodeosas Vene-Rootsi piiril asunud külakirikute hoonest ja koguduse struktuurist 1617. aasta Stolbovo rahulepingust kuni Põhjasõjani (1700–1721). Novgorodi Rootsi valitsuse ajal (1611–1617) olid võimude suhted üsna leebed (räägiti kahe kiriku võimalikust koostööst), kuid pärast Stolbovo rahulepingut hakkasid kirikutevahelised suhted järsult halvenema. Rootsi valitsus üritas saada oma mõjuvõimu alla anastatud piirkondade õigeusu vaimulikkonda, samas püüdis Moskva säilitada nende üle Novgorodi metropoliidi jurisdiktsiooni. Kujunes olukord, kus õigeusu vaimulike kiriklik juhtimine oli läinud üle luterliku Rootsi valitsuse määratud ametnikele.

Märksõnad: Ingerimaa, Novgorodimaa, usuline identiteet, kirikulugu, luterlus, õigeusk.

Käesolev artikkel põhineb kahel andmekogumil, millest üks on olnud juba teada-tuntud viimase paari kümnendi jooksul, teine aga leiti Rootsi Riigiarhiivis vaid mõned kuud tagasi. Esimese andmerühma moodustavad nn piiriaktid (*porubežnõje aktõ*), mis on osa Vene Ajaloo Instituudi Peterburi filiaali arhiivides talletatavast 17. sajandi Novgorodi saatkonna arhiivist. Suur osa neist regulatsioonidest avaldati 1960. aastal aruandekogumikus *Russko-Švedskije ekonomitšeskije otnošeniija (Vene-Rootsi majandussuhted)*. Piiriaktide aluseks on ligikaudu 1000 dokumenti, mis puudutavad ülejooksikute otsingut ja vahetust, piirikonfliktide reguleerimist, inimeste ja kaupade piiriületusi, kuid sisaldavad ka Vene ametnike ja Rootsi kuberneride kirjavahetust.

Teine mainitud andmekogum on aga nime all *Baltiska Fogderäkenskapen (Balti alade maksukatastrid)* osa Rootsi Riigiarhiivis asuvas *Kammararkivet*i (saadikutekoja arhiivi) fondist ja sisaldab ajavahemikel 1580–1589 ja 1612–1618 Ivangorodis, Jamis, Koporjes, Orešekis (Nöteborg), Nevanlinnas (Nyen), Gdovis ja mujal kindluste juurde kuuluvatel maa-aladel koostatud majandusakte ja -lepinguid.

Artiklis kasutatakse andmeid alates esimesest teatest Novgorodi loodeosas Vene-Rootsi piirialal asunud külakirikute hoonest ja koguduse struktuurist 1617. aasta Stolbovo rahulepingust kuni Põhja-

<http://haldjas.folklore.eetagused/nr26/selin.pdf>

Adrian Selin

sõjani (1700–1721). Nendele dokumentidele või vähemalt sellele osale neist, mis käsitlevad 16.–17. sajandi Vene maapiirkondi, on iseloomulik, et enamiku neist on koostanud keiserlikest kantseleidest kaugel asunud maakirikute köstrid ja kinnitanud vaimulikud. Selline praktika kestis kuni 18. sajandi lõpuni ja oli ainuvõimalik moodus sellistes semstvotest dokumente koostada. Viimase suure allikate rühma moodustavad 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses Venemaal läbiviidud (üld-)maarevisjoni plaanid ja aktid, mille olid (enamasti) koostanud kirikute köstrid ja vaimulikud.

Kirikutegelaste panust semstvotestuses ei tohi alahinnata. Vahel tuli maaköstritel koostada 5–6 või enamgi akti ja maakirikute vaimulikel kulus kogukonna dokumentide kinnitamiseks mitu päeva, vahel isegi nädal.

Enamik piiriaktide dokumente koostati Novgorodimaa loodepiirkonnas, nendest märkimisväärne osa Laadoga maakonna territooriumil. Olen sellest fondist leidnud umbes 100 loodepiirkonna kirikukogukonna ajalugu puudutavat dokumenti. Põhiosa neist on pärit 1623. aastast, kui rootslased esitasid arvukalt kaebusi Ingerimaalt tulnud ülejooksikute kohta. Teine osa dokumente koostati aga 1630. aasta põgenikeotsingu käigus, mis korraldati Novgorodimaa loodeosas seoses teadetega Rootsis ja Ingerimaal levivast katkust. Kõik need lepingud sisaldavad teavet vaimulike ja köstrite semstvotestuse kohta.

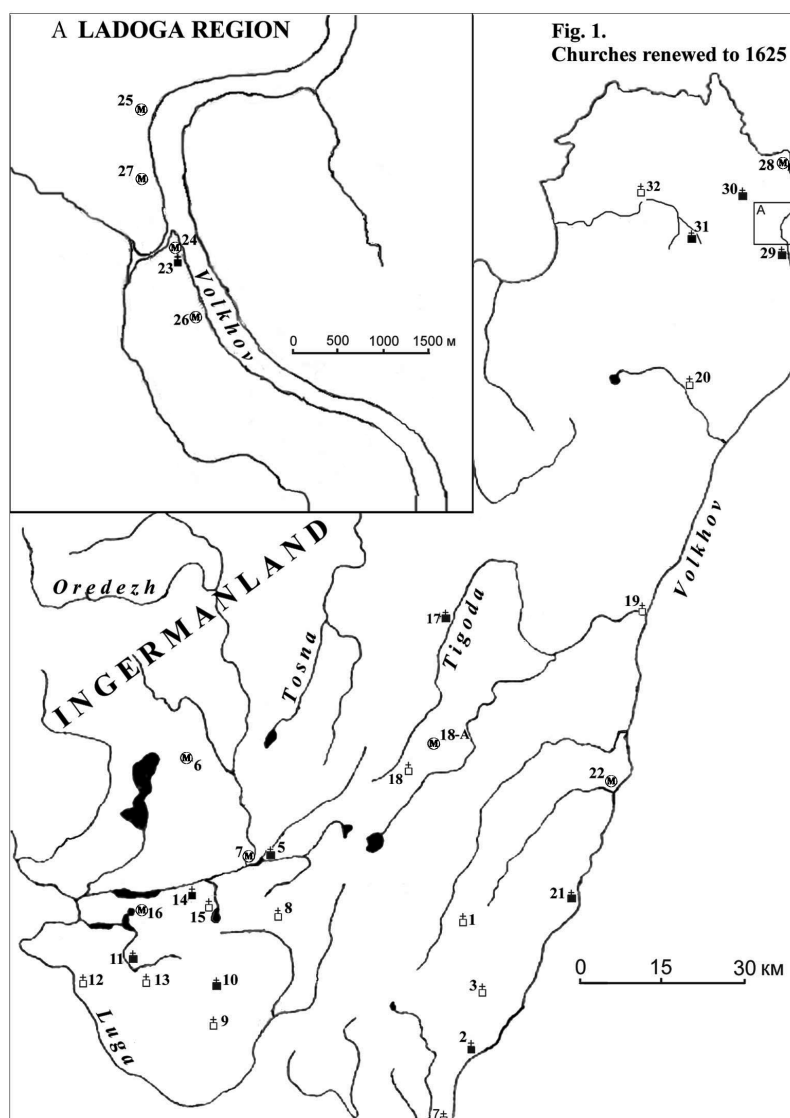
Kõrvutades neid andmeid 1620.–1640. aastate maksualuste katastrite ja hingeloendite materjaliga, saab mõnel juhul väga täpselt määratleda, millal maakirikud maha jäeti ja (taas)avati. Heaks näiteks on siinkohal Krivino valla keskuses Krivino külas asuv Püha Pjatnitsa kirik. Valla esimene pühakoda – Püha Pjatnitsa mungakloostri kirik – rajati 16. sajandi teisel poolel keset sood Luuga, Volhovi ja Tosna jõe lahknemiskohale. 1612. aastast säilinud volikirja põhjal pidi mungaklooster asutatama hiljemalt Fjodor Ivanovitši (1584–1598) valitsuse ajal (DK 1612) ja 1615. aastal elas seal üsna mugavalt kloostriülem munk Antoni (*Rozõsk* 1615: 14–15). 8. märtsil 1623 on ühele Krivino valla talupoegadele antud korraldusele

[...] *alla kirjutanud hoopis [Mak]sim Stepani poeg Kuzminski, Vadja viiendiku bojaaripoeg, sest selles maakonnas polnud pappi ega köstrit* (Porutšnaja zapiss 1623).

1620. aastate alguses oli Novgorodi maapiirkondades vaimulikest puudus ning vahel koostasid lepinguid ja kirjutasid neile alla ka teised kirjaoskajad – aadlikud ja bojaaride lapsed. On oluline märkida, et aastate 1604–1618 raskuste järel moodustasid nemad olulise osa Novgorodi kubermangu loodeala elanikkonnast, olles pärast 1613.–1614. aastat mõnes pogostis aastaid peaaegu ainsateks elanikeks (DK 1615). Kui 1623. aastal ei peetud Krivinos kiriklikku teenistust, siis piiriaktide teisest ürikust nähtub, et 1636. aastal tegutsesid Püha Pjatnitsa kiriku juures köster Mitka Bogdanov ja preester Andrei Titov (*Obõsknõje retši* 1636). Seega saame Krivino Püha Pjatnitsa pühakoja taastamise konkreetsemaks ajavahemikuks pidada aastaid 1623–1636. Huvitav on asjaolu, et taas elustatud kirik ei asunud kloostris, vaid umbes 6 km kaugusel kroonumõisa keskuses, endises Krivino külas (joonis 1: 18 ja 18A).

Piiriaktide andmetel võib veel väita, et 1620. aastate alguses lasus semstvootenistuse põhikoorem köstrite õlul. Ürikutes esinevad kõige sagedamini Olomna preestri Jevpl Nikiforovi ja Melehhovo preestri Vonifati Vassiljevi ning nende köstrite Ivan Gerassimovi ja Kazarin Vassiljevi (viimast mainitakse esimest korda juba 1615. aastal) nimed (DK 1615a: 45). Just nemad olid kõige sagedamini tunnistajateks ja kirjutajateks sissekannete käendamisel ja kutsete saatmisel. 1620. aastatest on teada kirikute taastamisest veel Tigodski, Terebužski, Gruzinski ja Tjossovo pogostis, samuti Gavsari külas ja Korolevo kroonutalupoegade külas (*dvortsovoje selo*), Polistski ja Klinski kloostris, mitme kiriku taastamisest Olonetski pogostis, Sermaksis ja Lopski pogostites. Praeguseks on läbi vaadatud peaaegu kõik piiriaktide kogusse kuuluvad dokumendid, mis sisaldavad informatsiooni kiriku ja vallahoonete, eriti köstrite semstvootenistuse kohta, ja võib kindlalt väita, et eelnimetatutega piirduvadki Loode-Novgorodi kirikud, mis taasrajati ajavahemikus 1620–1623 või ei hävinud aastatel 1617–1618 rootslaste evakuatsiooni käigus Novgorodi ja Laadoga piirkonnast (joonis 1).

Vaatleme eraldi Laadoga piirkonna kirikuid ajavahemikus 1620–1623. Sel perioodil oli Laadoga ümbrus kohaks, kust peeti kirjavahetust naabruses asuvate Ingerimaa linnade komendantidega. 1620. aastate alguses asusid viis Ingerimaalt tulnud kirikuõpetajat elama just Laadoga piirkonda. See andis Rootsi kuninga administratsioonile põhjuse alustada vaidlust Moskva valitsusega (*Tsarskaja Gramota* 1624). Eriliselt huvipakkuvad on veel kaks 1621. aasta jaanuari alguses Malõševaja Gora Ristija Johannese kloostris iguumeni

Joonis 1. Enne 1625. aastat taastatud kirikud.

1. Bolšoje Zamošje; 2. Püha Nikolai pogost Pidbas; 3. Vodskoje (Korolevo); 4. Kolmovo Püha Mihhaili kirik; 5. Tjossovo Püha Klimenti pogost; 6. Zverinski Püha Kolmainu klooster; 7. Kliniski Püha Nikolai klooster; 8. Poljanõ;

9. Hotšeni; 10. Hreple Taevaminemise pogost; 11. Gorodnja Püha Demetri pogost; 12. Vötšelopok; 13. Mrotkino; 14. Budkovo Püha Nikolai pogost; 15. Beloje; 16. Verhutini Püha Kolmainu klooster; 17. Tigoda Püha Eelija pogost; 18. Krivino küla; 18a. Krivino kloostri endine asukoht; 19. Melehhovo; 20. Olomna; 21. Kolomno Taevaminemise pogost; 22. Polistje Püha Nikolai klooster; 23. Laadoga Püha Klimenti kirik; 24. Laadoga Püha Jüri klooster; 25. Ristija Johannese klooster; 26. Laadoga Püha Nikolai klooster; 27. Laadoga Taevaminemise klooster; 28. Medvedski Püha Nikolai klooster; 29. Volhovi Püha Eelija pogost; 30. Peski Püha Fjodori pogost; 31. Terebužski Püha Jüri pogost; 32. Gavsar

Varsonofi koostatud ürikut. Need kaks dokumenti sisaldavad informatsiooni 127. aastal (s.o 1618–1619, arvatavasti 1618. aasta lõpul) asetleidnud “Litva (Leedu – A. S.) vägede” seniteadmata rünnaku kohta Laadogale, kallaletungijad said lüüa ja vangistati just Ristija Johannese kloostrisse (viimane asjaolu seletab, miks dokumendid koostas kloostriülem – munkadel polnud ilma riikliku toetuseta kerge vangistatuid ülal pidada (*Spissok s tšelobitnoi* 1621; *Otpiska* 1621)).

Esimestel Stolbovo rahulepingu järgseil aastail oli piiriäärsete alade kirikutegelaste olukord üsna ebakindel, sest nad olid alles hiljuti lahutatud oma Ingerimaa kolleegidest, ning aktiivsus, millega Rootsi valitsus surus läbi külavaimulike kasutamist traditsioonilises semstvotteenistuses, oli tähelepanuväärne. Nii pöördus feldmarssal Carl Gyllenhelm, Rootsi valitseja Ingerimaal, juba 1620. aasta märtsikuus kõigi vallapreestrite ja teenistujate ja pogosti vanema Fenka ja kõigi talupoegade ja pobulite poole käsuga:

Nagu see kutse teile teada annab, peate olema kõik homme hommikul, nimelt laupäeval, märtsikuu 18. päeval Koporjes ja koos oma palvekirjade ja pogosti arveraamatute ja nimekirjade ja leiva ja rahaga, mis teile on välja antud Koporjes – millist raha ja leiba – ja mis kelleltki trahviks on võetud (Pismo Karla Gyllenhelma 1620).

Seega hakkas uus Rootsi valitsus üsna drastilisi vahendeid kasutades korda looma. Tundub, et uue Rootsi administratsiooni poolt maa-vaimulikele määratud semstvotteenistus tekitas Moskvas ja Novgorodis väga ägedaid reaktsioone. Juba 1618. aastal esitasid rootslased Moskvas avaliku kaebuse Ingerimaale jäänud õigeusu vaimulike diskrimineerimise kohta:

Adrian Selin

Lisaks sellele on rahulolematud mõned Ivangorodi, Jami ja Koporje lähistel elavad preestrid: kui nemad tulevad Novgorodi metropoliidi juurde, et saada temalt usu, seisuse ja kombe kohaselt õnnistust, siis metropoliit neab neid ja nimetab ülejooksikuteks ning ütleb, et kui nad tuleksid üle Tema Majesteet Vürsti poolele ja maale, järgiksid nende eeskuju ka talupojad (Jakubov 1897: 82).

Piiriaktides esitatakse ka konkreetseid näiteid Ingerimaa külavaimulike semstvoteenistusest. 1920. aastal välismaalt naasnud novgorodlane Kazarinko (kahjuks ei selgu ürikutest tema perekonnanimi) süüdistas Ingerimaa Lopski pogosti köstrit Ivan Borissovit selles, et viimane oli sundinud Kazarinko poega Ivani vanduma truudust Rootsi kuningale:

Aga kuidagi sai Kazarinko teada, et Lopski köster Ivaško Borissov sundis tema poega Ivaškot vastu selle tahtmist kuninga nimel risti suudlema (Pokazanija 1620).

Kaks aastat hiljem röövisid Korela maakonnas, s.t Rootsi haldusalal Solomenski pogostis Korelast (Kexholmist, Käkisalmist) ja Orešekist (Nöteborgist) Novgorodi teel olnud väikest Novgorodi kasakate salka pogosti vanema Samulka Paveli poeg Pakkujev ja köster Borisko Kuzmini poeg Krivoi (*Tšelobitnaja* 1622).

Samalaadset informatsiooni on talletatud ka Rootsi arhiivides. Nagu juba ülalpool mainitud, läksid Ivangorodi, Jami, Koporje, Orešekit (Nöteborgi), Nevanlinna (Nyeni) ja Gdovi ümbritsevad alad Novgorodi käest Rootsi võimu alla. 1612. aastast alates hakati pidama nn maksualuste kodanike registrit (rootsi k *mantalregister*), mis määratles elanikkonna maksujõulisuse. Orešeki maksualuste kodanike registris on säilinud õigeusu preestrite (kirillitsas) allkirjad. Nad on kinnitanud sellega (Moskva registrihalduse tavade kohaselt) kirjapandud andmete õigsust. 1616. aastal kirjutasid Orešeki piirkonna registritele alla Kuivoški pogosti vaimulik Ignati, Lopski pogosti vaimulik Silvester, Jarvosolski pogosti vaimulik Juri ja Dudorovski pogosti vaimulik Ivan (*Knut Ericksons Rächenskap* 1615: 11, 12, 13, 16). Mõned siinmainitute on kirjutanud sellelaadsetele registritele alla nii 1615. kui ka 1617.–1618. aastal (*Knut Ericksons Rächenskap* 1615; *Mantalregister över Nöteborgs län* 1617/1618). Aastatel 1617–1618 on Jarvosolski ja Lopski pogosti registritele kirjutanud alla Lopski pogosti köster Ivan Borissov (seesama, kes

sundinud Kazarinko poega Rootsi kuningale vannet andma) (*Mantalregister över Nöteborgs län 1617–1618*: 7, 14).

Erilist tähelepanu väärib ka Moskva suurvürstiriigist Rootsi poolele (s.t Ingerimaale) ülejooksnute küsimus. Nende hulgas oli ootamatult palju köstreid. Moskva valitsuse korraldatud üllatavalt intensiivse ülejooksikute otsingu käigus tuli ilmsiks Seletski pogosti (üks Lopski pogostitest) köstri põgenemine Rootsi alale. Köster oli põgenenud Ilomanski pogostisse (tõsi, mitte otse pogostisse, vaid selle perifeeriasse Sõloštšitskisse). See sündmus tekitas rahulolematust Seletski pogosti inimeste seas. Kohalikud kõnelesid:

Meie enda Seletski pogostist on joostud üle Korela maakonda Ilomanski pogostisse. Eelmisel, 128. aastal [1620 – A. S.], nädal enne nelipühi, seitsmendal päeval, oli põgenenud köster Ivanko Gavrilov, ja seesama köster sai Sõloštšitski pogostis papiks; ja tema vara oli selline: hobune ja mõned rüüd ja kuub ja kott ja ikoon ja kaarik ja ristid. Aga see köster Ivaško Gavrilov jooksis ära meie Seletski pogostist, meie vallas ei teatud sellest põgenemisest midagi (Sprosnõje retši 1623).

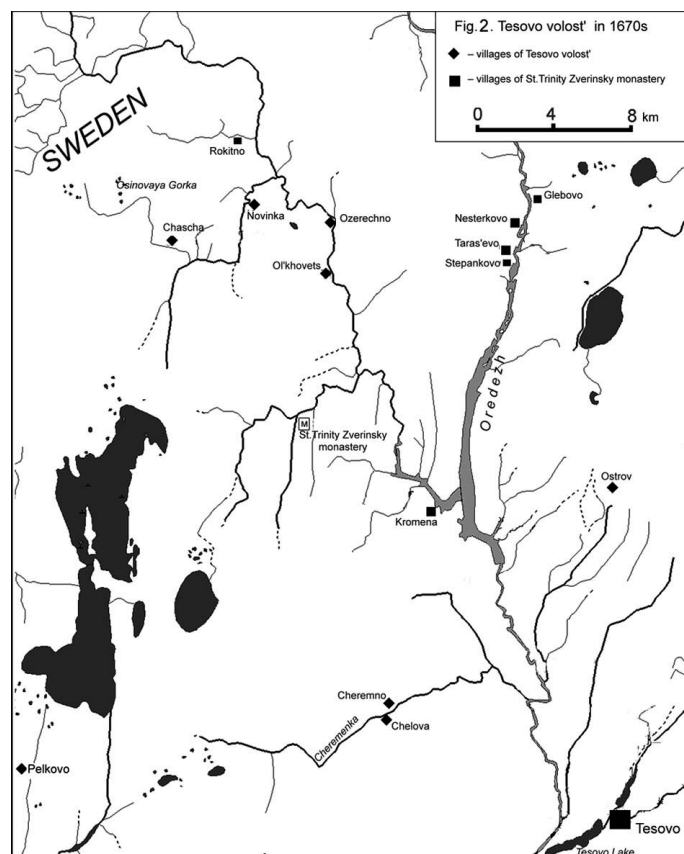
Kaks aastat varem oli Ilomanski pogosti preester seoses pogostis mahapõlenud Prohvet Eelija kiriku taastamisega esitanud Novgorodi metropoliit Makari II-le antimensiumi taotluse (*Tsarskaja gramota 1619; Tsarskaja gramota 1622*). Selle pretsedendi järel andis tsaar Novgorodi metropoliidile käsu juhendada välismaiseid õigeusu vaimulikke (neid õnnistada, anda välja antimensiume jne). Samas on teada, et Rootsi poolt Moskva poolele oli ülejooksmine palju intensiivsem.

17. sajandi teisel poolel moodustati Novgorodimaa piirialadel uus haldusüksus, mida nimetati Tjossovo kroonu- ehk riigimõisaks. Dokumentides leiab see esimest korda mainimist aastatel 1674–1676 (*Spissok 1674–1676*). Haldusüksuse kirjeldustest selgub, et rahutuste ajal tühjaks jäänud Püha Klimenti, Spasski ja Budkovski pogosti külad täitusid nüüd peamiselt Koporjast tulnud ülejooksikute-sisserännanute ja taasasustatud küladest moodustatigi Tjossovo kroonumõis. 17. sajandil sisserännanud olid arvatavasti peamiselt isurid ja see määras mõneks ajaks ka piirkonna etnilise struktuuri. Just Tjossovo kroonumõisast ja naabruses asuva Zverinski Püha Kolmainu kloostri aladelt on isuri keele ja kultuuri uurijad eristanud isuri ülem-oredeži murde. Peter von Koeppeni

Adrian Selin

andmetel asustasid isurid 19. sajandil Luuga maakonna järgmisi külasid: Nesterkovo, Tarassino, Kremeno, Votsko (ehk Novoselje), Olhovetsi, Ozerešno, Novinka, Tšaštša, Nizovka (mille 1840. aastal taasustasid Tšaštša elanikud), Lugi, Tšernitsõ (mille 1842. aastal taasustasid Lugi elanikud) ja Pelkova (Koeppen 1853). 17. sajandil kuulusid need külad kas Tjossovo valda või Zverinski Püha Kolmainu kloostrile. Teadlased piiritlevad ka ülem-oredeži murret just nende küladega (Fjodorov 1983; Konkova 1992) (joonis 2).

Tjossovo valla tekkimisele Rootsi-Vene piiri lähistel järgnes teine sündmus. 1617. aasta Stolbovo rahuga olid Jami, Korela, Orešeki,

Joonis 2. Tjossovo vald 1670. aastatel.

Ivangorodi ja Koporje alad läinud üle Rootsile. 16. sajandil said Koporje maakonna osaks kõigepealt Gresseno ja Orlino pogost. Tjossovo vallas, mis loodi 1670. aastatel hiiglaslikule piirialale, asusid Sorotškino Boloto, Lugi ja Tšernetsovo küla. 1500. aastal olid kõik need külad kuulunud Gresseno ja Orlino pogosti alla. Rootsi-Vene piiri määranud Vene ametnikud olid teadlikult või juhuslikult jätnud osa Koporje maakonnast Moskva jurisdiktsiooni alla, rikkudes nii Stolbovo rahulepingu tingimusi (Selin 1995a, 1995b).

Tjossovo valla elanikud – hiljutised Rootsi alamad – pidid asuma rahutuste ajal mahajäetud piiriäärsetele aladele, kus külad olid ohus. 1655. aastal ja 1700. aastatel alanud sõdades hävitasid rootslased nii need külad kui ka Ivangorodi teel asuva Zverinski Püha Kolmainu kloostri. Lõplikult hävis see 1657. aastal ja seisis kuni 1662. aastani tühjana. Aastatel 1662–1663 langetas munk Feodossi, kloostri uus ülem, 1200 palki ja vedas need kloostrisse uute elupaikade ülesehituseks (*Pamjat* 1663).

Ka Põhjasõja (1700–1721) alguses, pärast esimest Narva rünnakut käisid rootslased ja venelased vastastikku pidevalt sõjakäikudel, mis olid oma olemuselt tihti röövretked (*Perepishnaja kniga* 1709: 67; *Žurnal* 1770: 25). Kõik see jättis oma jälje selliste asulate argiellu, elanikest said pigem pagulased. Tuleb mainida, et tänapäeva rahvatraditsioonis määratleb neid piirkondi asustav venelastest elanikkond end tihti rootslastena. Siin on mõistagi tegu pigem elanike poliitiliste kui rahvuslike juurte määratlemisega – tulid ju nende esivanemad pärast rahutusi Rootsi piirilt ja asustasid mõõtmatud maa-alad (autori intervjuud Luga rajoonis Šupogolovos 2. mail 1991 ja Tosno rajoonis Kostujas 2. mail 1999).

Sellest seisukohast väärib tähelepanu veel etnonüüm *lett* ehk *latõši*, mis tänapäeva vene keeles tähendab lätlast. See sõna esineb sageli ka 17. sajandi ja 18. sajandi alguse aktides ja regulatsioonides, tähistades oma aja kontekstis aga luterlasi ja seda kasutati eeskätt Ingerimaa talupoegade kohta.

Moskva suurvürstiriik üritas igal moel varjata luterliku asustuse tekkimist piiri äärde. Tsaar ja moskoviitide valitsejad käitusid Rootsi suhtes kahepalgeliselt. Esimesel korral saatis Moskva riik ametnikud ülejooksikuid otsima ja tagasi tooma vastavalt äsja allakirjutatud rahulepingu tingimustele, otsekui soovides vältida sõja taaspühkemist. Rootsi ja Moskva esindajate kohtumised põgenike vahetuseks leidsid aset regulaarselt. Samal ajal anti piirivalvekomandöridele salajane käsk leida ülejooksikud, kuid neid varjata ja piirist kauge-

male toimetada (*Tsarskaja gramota* 1625). Olukord muutus pärast 1656–1657. aasta sõda, kui riik alustas püsivate asulate rajamist piiri äärde. Samuti oli keelatud piiriäärseid alasid müüa ja maaomanikele kinkida (*Spornoje delo* 1700).

Üks olulisimaid teemasid Rootsi ja Vene võimude suhetes oli usuküsimus. 17. sajandi kultuurisituatsioonis oli see omandanud väga konkreetseid jooned. Novgorodi Rootsi valitsuse ajal (1611–1617) olid võimudevahelised suhted üsna leebed (kohati räägiti isegi kahe kiriku võimalikust koostööst (Kovalenko 1995)), kuid pärast Stolbovo rahulepingut 1617. aastal hakkasid kirikutevahelised suhted järsult halvenema. Rootsi valitsus üritas saada oma mõjuvõimu alla anastatud piirkondade õigeusu vaimulikkonda, samas püüdis Moskva säilitada nende üle Novgorodi metropoliidi jurisdiktsiooni (*Tsarskaja gramota* 1619; *Gramota Makarija* 1619). Moskva valitsus õhutas tagaselja ka vaimulike ületulekut Rootsist tagasi “Moskva poolele” (*Tsarskaja gramota* 1624).

Olukord Vene-Rootsi piirialade igapäevaelus muutus 17. sajandi keskel. Ühelt poolt algas uus Rootsi Ingerimaa ja Käkisalme lääni õigeusklike sisserevanne Moskva riiki, samal ajal toimus ka patriarh Nikoni kirikureform. See asjaolu kujundas osaliselt suhtumist sisserevanutesse, keda peeti enamasti raskolnikuteks. Teisalt oli sisserevananud isurite ja karjalaste ning piirialade ja ka sisemaa piirkondade (nn Tveri Karjala) vene kogukonna vahel keelebarjäär. Rootsi – õigeusu kogudustega riik – moodustas piirkonna, mis ei allunud Novgorodi metropoliitidele ega enamasti ka Moskva reformidele, mistõttu reformivastased leidsid selles piirkonnas kergesti pelgupaiga. 1926. aastal avaldas A. Andrejev katkendeid ühe õigeusu vaimuliku aruandest, kellele oli 17. sajandi lõpul antud salajane ülesanne sõita Ingerimaale ja teha kindlaks sealsete koguduste usuline meelestatus (Andrejev 1926: 355–360). Vaimulik nimetab kõiki Ingerimaa õigeusu preestreid raskolnikuteks ja kirjeldab, kuidas mõnedes kirikutes peavad teenistusi Moskvast põgenenud ülejooksikutest vanausulised. Säilinud on ka ürik – Novgorodi metropoliidi *tsarskaja gramota* – koos käsuga sellise missiooni läbiviimiseks (*Patriaršaja gramota* 1689).

Novgorodi maakonna õigeusklike alade üleminek luterliku riigi võimu alla lõi põhimõtteliselt uue pretsedendi. On teada, et 16.–17. sajandi inimeste ettekujutuses olid usutunnistus ja kodakondsus identsed mõisted. Õigeusu tunnistamine tähendas automaatselt Moskva alamaks olemist. Mitmete õigeusu koguduste sattumine

võõrvõimu alamateks tegi muret nii Moskva valitsusele kui ka vaimulikkonnale, luues ebakindla õhkkonna, sest keegi ei teadnud, kellel oli tegelikult õigus nimetada ametisse preestreid, anda välismaal välja antimensiume jne. Üheks võimalikuks lahenduseks oli määrata Ingerimaa õigeusu koguduste tarvis ametisse kohalik piiskop, kuid sellega ei olnud jällegi nõus Moskva valitsus. Tulemuseks oli paradoksaalne olukord, kus õigeusu vaimulike kiriklik juhtimine oli läinud üle luterliku Rootsi valitsuse määratud ametnikele.

Tõlkinud Kait Realo-Tamm

Kirjandus

Andrejev 1926 = Андреев, А. И. Грамота 1685 года царей Иоанна и Петра Алексеевичей Шведскому королю Карлу XI. *Летопись занятия Российской археологической комиссии за 1923–1925 гг.* 33. Ленинград.

DK 1612 = *Дозорная книга Водской пятины Корельской половины*. Stockholm: Riksarkivet, Ockupationsarkivet från Novgorod (koopia Vene Ajaloo Instituudi Sankt-Peterburgi filiaal, mikrofilm 349).

DK 1615 = *Дозорные книги Полусской половины Водской пятины дозору Ивана Боранова да подъячего Семейки Шустова, 8.08.* Stockholm: Riksarkivet, Ockupationsarkivet från Novgorod, seeria I: 6.

DK 1615a = *Дозорные книги Водской пятины Корельской половины кн. Ивана Семеновича Путятина да подъячего Федора Прокофьева, авг.* Stockholm: Riksarkivet, Ockupationsarkivet från Novgorod, seeria I: 8, l 45.

Fjodorov 1983 = Федоров, И. Т. Расселение ижоры в XIX–XX вв. *Советская Этнография* 5, lk 97–104.

Gramota Makarija 1619 = Грамота Новгородского митрополита Макария в Корнилию к тамошнему духовенству о том, чтобы оно хранило православие, а в духовных нуждах относилось к нему в Новгород 1916, август. *Акты, собранные Археологической экспедицией* 4 (1836). Санкт-Петербург, lk 147–149 (nr 108).

Jakubov 1897 = Якубов, Константин. *Россия и Швеция в XVII в.* Санкт-Петербург.

Коерпен 1853 = Кешпен, Петр. Селения, обитаемые ижорами в Санкт-Петербургской губернии. *Учные записки Императорской академии наук I и III отделениям* 2: 3. Санкт-Петербург, lk 412–422.

Knut Ericksons Rächenskap 1615 = *Knut Ericksons Rächenskap för ovbörd och utgift midh Nötheborgs Befestnings för Katersaksurg anno 1615.*

Adrian Selin

Stockholm: Riksarkivet, Kammararkivet, f 424 (Baltiska fogderäkenskaper).

Knut Ericksons Rächenskap 1616 = Knut Ericksons Rächenskap för outhärd och utgift midh Nötheborgs Befestnings för anno 1616. Stockholm: Riksarkivet, Kammararkivet, f 424 (Baltiska fogderäkenskaper).

Konkova 1992 = Конькова, Ольга. Ижора. Чистов, Кирил (toim). *Мы живем на одной земле: Население Петербурга и Ленинградской области.* Санкт-Петербург: Лениздат, lk 89–109.

Kovalenko 1995 = Коваленко, Геннадий. *Швеция и Россия в XVII веке: Из истории политических и культурных связей.* Scriptum: Rapportserie utg. Av Forskningarkivet vid Umeå Universitet 40. Umeå: Forskningarkivet & Umeå Universitet.

Mantalregister över Nöteborgs län 1617–1618 = Mantalregister över Nöteborgs län. 1.03.1617–28.02.1618. Stockholm: Riksarkivet, Kammararkivet, f 424 (Baltiska fogderäkenskaper).

Obösknöße retši 1636 = Обыскные речи крестьян Якова Муравьева Кривинской волости о детях перебежчика Гаврилы Григорьева, отданных за рубеж, 1.05. Vene Ajaloo Instituudi Sankt-Peterburgi filiaal, f 109, s 635.

Otpiska 1621 = Отписка из Новгорода в Ладогу о пленных литовцах, 19.01. Vene Ajaloo Instituudi Sankt-Peterburgi filiaal, f 109, s 564.

Ramjat 1663 = Память из Новгородского Дворцового приказа сотнику стрелетскому Л. Аристову об отдаче на оброк строителю Троицкого Зверинского монастыря старцу Феодосию с братьей сроком на 10 лет без перекупки пустошей Чашитсы, Озерешно, Часковенка и Олховтса, 18.11. Vene Ajaloo Instituudi Sankt-Peterburgi filiaal, f 172, n 3, s 240.

Patriaršaja gramota 1689 = Патриаршая грамота Новгородскому митрополиту Корнилию о посылке в русские города, уступленные по мирному договору Польше и Швеции священника для осмотра тамошних православных причтов и наблюдения за церковным благочестием 30.08. Акты исторические, собранные и изданные Археографическою комиссиею 5 (1842). Санкт-Петербург, lk 325–326 (nr 188).

Perepisnaja kniga 1709 = Переписная книга помещичих, вчинных, монастырских и дворцовых крестьян и черковнослужителей Водской пятины Новгородского уезда переписи А. Н. Селиванова. Vanade vene ürikute riiklik arhiiv (Rossiskii Gosudarstvennoi arhiiv drevnihh aktov), f 1209, n 1, s 8576.

Pismo Karla Gyllenhelma 1620 = Письмо фельдмаршала Карла Гюлленельма в Копорский уезд с наказом об обязательном прибытии в Копорье 18 марта со своими жалобами и приходно-расходными книгами с погостов под угрозой штрафа за неявку, 17.03. Stockholm: Riksarkivet, Militaria: 1287: 18.

Pokazanija 1620 = Показания Казаринка о себе и своем сыне Иванке, февр. 17–20. Vene Ajaloo Instituudi Sankt-Peterburgi filiaal, f 109, s 58.

Porutšnaja zapiss 1623 = Поручная запись крестьян М. Муравьева о сысканных в Кривинской волости перебежчиках, 8.03. Vene Ajaloo Instituudi Sankt-Peterburgi filiaal, f 109, s 18.

Rozõsk 1615 = Розыск о животе И. Б. Секирина в Тиговском погосте, август. Stockholm: Riksarkivet, Ockupationsarkivet från Novgorod, seeria 2: 141.

Selin 1995a = Селин, Адриан. Два наблюдения над изданиями писцовых книг рубежа XV–XVI вв. *Прошлое Новгорода и Новгородской земли: Тез. докл.* Новгород, lk 66–68.

Selin 1995b = Селин, Адриан. К исторической географии Водской пятины: Грезенский и Орлинский погосты 1500 г. и русско-шведская граница 1617–1618 гг. *Ладога и Северная Русь: Чтения, посв. памяти Анны Мачинской.* Старая Ладога, 21–22 декабря 1995 г. Материалы к чтением. Санкт-Петербург, lk 53–56.

Spissok 1674–1676 = Список с подлинных писцовых книг письма, меры и межевания писца Ф. В. Насочкина и подьячих В. Баристова и М. Полуженинова новгородским дворцовым селам, погостам и рядкам. Vanade vene ürikute riiklik arhiiv (*Rossiskii Gosudarstvennoi arhiv drevnihh aktov*), f 1209, n 1, s 763.

Spissok s tšelobitnoi 1621 = Список с челобитной монастырей, дворян и детей боярских Ладожского присуда о переводе пленных литовцев из Ладоги в Новгород. Vene Ajaloo Instituudi Sankt-Peterburgi filiaal, f 109, s 563.

Spornoje delo 1700 = Спросное дело в владении землей между дворцовыми крестьянами и помещиком Пушкиным, 27 мая. Гневушев, А. М. *Новгородский Дворцовый Приказ.* Москва 1911, lk 30–34 (nr 46).

Sprosnõje retši 1623 = Спросные речи о перебежчиках в Селецком погосте, 30.03. Vene Ajaloo Instituudi Sankt-Peterburgi filiaal, f 109, s 42.

Žurnal 1770 = Журнал или записка императора Петра Великого с 1698 года до заключения Ништадтского мира 1. Санкт-Петербург.

Tsarskaja gramota 1619 = Царская грамота новгородскому митрополиту Макарию о пастырском наставлении православному духовенству, оставшемуся в уступленных Швеции землях, 17 августа. *Акты, собранные Археологической экспедицией* 3. Санкт-Петербург 1836, lk 146–147 (nr 107).

Tsarskaja gramota 1622 = Царская грамота новгородскому воеводе кн. Мезецкому о дозволении жителям православного закона в уступленных Швеции землях обращаться к Новгородскому митрополиту за разрешением строить церкви и проч. и о воспрещении давать пристанище приходящим

Adrian Selin

оттуда безьявочным людям, 14 ноября. *Акты, собранные Археологической экспедицией* 3. Санкт-Петербург 1836, lk 179–182 (nr 127).

Tsarskaja gramota 1624 = Царская грамота новгородскому воеводе кн. Ромодановскому о людях духовного звания, вышедших из уступленных Швеции земель, 15 августа. *Акты, собранные Археологической экспедицией* 3. Санкт-Петербург 1836, lk 200 (nr 155).

Tsarskaja gramota 1625 = Царская грамота новгородскому воеводе князю Ромодановскому о взаимном со Шведами разменивании перебежчиков, 10 сентября. *Акты, собранные Археологической экспедицией* 3. Санкт-Петербург 1836, lk 233–240 (nr 165).

Tšelobitnaja 1622 = Челобитная казаков станицы Кирила Токарева И. Лукина Жаркого и М. Ерофеева Мармиева о грабеже и насильи над ними, после августа. Vene Ajaloo Instituudi Sankt-Peterburgi filiaal, f 109, s 327.